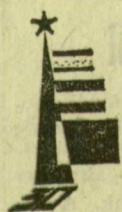

Egy kis várostörténet

Szeged a középkorban egymástól elkülönült három földhátra épült, s ezeket a Tisza és mellékágai folyták körül. A XIII. században emelt királyi vár és környéke, a váralja volt a város magja, a *Palánk*. Nevét onnan kapta, hogy a vár külső erődjeként deszkákkal volt védve. A *Palánk* volt a *sókereskedelem központja és Csongrád megye székhelye*. Főutcája az Oskola utca, főtere a mai Roosevelt tér, a hídfő környéke volt, itt volt a *halpiac*, a *makai piac*, itt költöttek ki a környező falukból a Maroson és a Tiszán árut és népet szállító hajók.

A *Palánkban* települtek meg a dolog természeténél fogva az iparosok, kereskedők, polgárok, értelmiségiek. A hódoltság alatt török jelleget öltött: boltok, mecsetek, iskolák voltak benne. Ekkor szivárogtak be a szerbek és dalmaták; templomuk is itt épült, s zömmel ők is a városközpontban, a mai Zrínyi utca táján (régi nevén: Bunyovác szél) települtek meg.

A török kitakarodása után, a XVIII. század elején a vár újjáépítése kapcsán létesült az úgynevezett *Eugeniusz árka*, amely a felszabadító osztrák hadvezérről, *Savoyai Jenőről* kapta nevét.

A *Víz* (1879) után tevődött át a városközpont a *Széchenyi tér* környékére, akkor lett az *Oskola utca helyett a Kárász utca*, „*Szeged Váci utcája*”. A piac még sokáig a *Széchenyi téren* maradt, de egy része áthúzódott a kiskörútra, a *Klauzál* és a mai *Bartók Béla* térre. A *Marx tér* részben 1934. óta, egészében pedig csak 1950. óta volt piactér.

Alsóváros a középkorban *Alsoszeged* néven önálló városként szerepelt. A *Palánkkal* az 1522. évi tizedjegyzékben már említett *Szentháromság* (ma *Hunyadi János*) utca kötötte össze: ez a nyomvonal és név a legutóbbi időkig, 1961-ig, tehát több mint négyszáz éven át fennmaradt. *Alsóvárosnak* már a középkorban kórháza volt, s ez a XVIII. században is állott. A *hódoltság idején Alsóváros Szeged magyar központja*. A hagyomány szerint az alsóvárosi templom körüli temetőben földelték el *Dózsa György* levágott fejét. A *ferences zárdá* a középkortól a magyar kultúra műhelye; a XVIII.

TULAJDONKEPPEN SZEGED ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETÉNEK ELSŐ ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATÁT KAPJA MOST KEZÉBE AZ OLVASÓ, ELSŐ, MIVEL 1945 ÓTA MEG EKKORA TERJEDELEMBEN SEM TÖRTÉNT KÍSÉRLET ARRA, HOGY A MÚLTAT MAI SZEMMEL, A JELENT PEDIG EGYÁLTALÁN MEGPRÓBÁLJUK ÖSSZEFOGLALNI: A KÜLÖNBÖZŐ FOLYÓIRATOKBAN MEGJELENT KÖZLEMÉNYEK CSAK EGY-EGY RÉSZLET BEMUTATÁSÁRA VÁLLALKOZHATTAK. TERMÉSZETESEN, EZ IS CSAK VÁZLAT, NÉHOL TALÁN MEG ANNAK SEM NEVEZHETŐ, HISZEN MIND A NAGY ÁRVÍZ ELŐTTI ÉVSZÁZADOK, MINT AZ ÁRVÍZ UTÁNI REKONSTRUKCIÓ, VAGY A *KLEBELSBERGI KORSZAK*, DE LEGFŐKÉNT A *FELSZABADULÁSUNK ÓTA ELTELT HÁROM ÉVTIZED ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETE FELTÉTELNÜL MEGÉRDMELENNÉ ÉS SZÜKSÉGESSE IS TENNÉ AZ ALAPOSABB TANULMÁNYOZÁST. A SZEGEDI GENIUS LOCI — FÜLE LAJOS KEDVENC KIFEJEZÉSÉVEL ÉLVE — VARÁZSÁT A MÚLT ÉS A JELEN ÖSSZEFONÓDÁSA ADJA MEG. NEM SZERETHETI IGAZÁN VÁROSÁT, AKI NEM ISMERI A „HELY SZELLEMET”, AKI NEM TUDJA TÖRTÉNELMI ÖSSZEFÜGGÉSEIBEN ÉRZÉKELNI A MÚLTAT ÉS A JELENT. A FELSZABADULÁSUNK KÖZELGŐ ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL INDÍTOTT MAGAZIN-SOROZAT (ELSŐ RÉSZE A VÁROS NÉPERŐL, A MÁSODIK IPARÁRÓL SZÓLT) MAI ÖSSZEÁLLÍTÁSA EGYÜTTAL TISZTELGÉS AZ ÉPÍTŐMUNKÁSOK ÉS A MÉRNÖKÖK ELŐTT IS, AKIK NÉLKÜL NINCS VÁROSEPÍTÉS ÉS VÁROSTERVEZÉS.*

Móraváros vízállásos földje a XIX. századig lakatlan volt. Nevét arról a *Móra családról* kapta, amelyből való *Móra Ferenc*, 1660–61-ben, *Móra Balázs* pedig 1669–70-ben és 1676-ban a város főbírája volt. Az utóbbinak cölöpkkel védett nemesi kúriája állott itt valahol. (Az író *Móra Ferencnek* nincs köze *Móra-városhoz*.) Ide települtek a város legszegényebb családjai, amelyekből az agrárproletár (kubikos, téglagyári, kendergyári) munkás és napszámos rétegek kerültek ki. Ez a városrész éppen ezért a szegedi munkásmozgalom bölcsője.

Újszeged a *Víz* Torontál megyéhez tartozott; 1773-ban 14 telekből állott, 1796-ban lett mezővárossá, vásártartási joggal. Népesége főként *Alsóvárosról* gyarapodott: ezek hozták magukkal kertészeti készségüket, amelyből a múlt század végén Újszeged híressé vált *gyümölcsfa- és rózsatermesztés* kibontakozott.

A XVIII. és XIX. század fordulóján Szőreget mint kincstári birtokot Szeged bérlete. A mai *Odessa* táján a XIX. század második felében hajóépítő telep, fűrészlémez, az úgynevezett *superplacc* volt. 1858-ban létesült a *népkert*. 1879-ben az árvíz megkímélte Újszegedet, minthogy északról tört a városra, de előtte két évvel, 1877. május 24-én már elpusztította; 111 házából mindössze 7 maradt épen. A *Víz* után, 1880. június 5-én egyesült Újszeged község Szeged várossal.

Szentmihálytelek a középkor óta Szeged része: 1950-ig kapitányság volt, azóta a III. kerülethez tartozik. Most már a városhoz tartozik *Algyó*, *Gyálárét*, *Kiskundorozsma*, *Szőreg* és *Tápé* is. Mindegyik nagymúltú község: *Szőreg* első említése, a *Csanád-legendában*, Szegedenél is régebb magyar műltra utal.

Rókus Szegednek a XVIII. században kibontakozó városrésze. 1750-ben *Újvárosnak*, később *Kukoricavárosnak* emlegetik; a kukoricatermesztés összefügg a disznóhizlalással, ez pedig a régen híres szegedi *szappangyártással*, valamint a *szalámi (úgynevezett olaszkolbász)* készítésével. A kukoricatermesztéssel függ össze még a *kácsavágó mesterség* is. Rókus a *juhászok városa* is, a gázgyár tájékát úgy is hívták régen: *Juhászváros*. Itt laktak az őthalmi, fehér-tóli legelőkön pásztorkodók.

A városrész alacsony, vízjárta terület. A város népfőléleg, leginkább *Felsőváros*, kisebb részben *Palánk* és *Alsóváros* népe kényszerült ide, leginkább szegény mesteremberek, kiskereskedők, vásárosok, fuvarosok, napszámosok.

A nagy rekonstrukció

Míg Szeged a török hódoltsággal csak veszített, történetének másik nagy tragédiájával igen sokat nyert is. Igaz, az 1879. március 11-ről 12-re virradó szörnyű éjszakát követően 5458 háza omlott össze, 60 ezer lakója vált hajléktalanná (146 ember lette halálát a városra lopva, észak felől rátörő áradatban), s mindössze 298 ház állta a Tisza vizének három hónapos ostromát — a tragédiát követő újjáépítésnek köszönheti, hogy ma egyike az ország legszebb városainak.

Az újjáépítés terve (*Lechner Lajos* 1833–1897) már 1879. szeptember elejére elkészült. A „*Szeged város újjáépítésének keresztülvételéről és az erre szükséges költségek viseléséről*” szóló 1880. évi XVII. törvénycikk elrendelte a tiszai rakpart, az állandó híd, a két körút, a négy nagy sugárút és a három kis sugárút, a tervezett közterek, két falazott főcsatorna építését, a vár lerombolását, és a szabályozási terv végrehajtásához szükséges kisajátítások keresztülvételét.

Az első elképzelés szerint a város egész területét feltöltötték volna az árvízszint fölé. Végül — főként anyagi okokból — alakították a tervet: a város területét övező körtöltés és a rakpart felépítésén kívül, csak a kiskörúton belül és a sugárutak mentén töltötték fel a talajt. A kormányzat nagy fogadkozásainak értéke mintha megcsappant volna a teljesítéskor!

Az újjáépítés idején több jelentős középület is épült. A városházát *Lechner Ödön* és *Pártos Gyula* tervei szerint alakították át mai képére. A városi színház (ma Nemzeti Színház) a fél Európát végigépítő *Fellner* és *Helmer* bécsi színháztervezők műve. A *Kálvin téri református templom* *Schulek Frigyes* alkotása. Az árvíz utáni átépítés óta kisebb mértékben a *klasszicizmus* és *romantika*, sokkal inkább az *eklektika* jellemző a városközpontokra. Ez a szinte egységesen *eklektikus belső városkép adja ma is Szeged egyéni arculatát, kisvárosi, de mindenképpen városias hangulatát*. A külső városrészek azonban szinte teljesen érintetlenül maradtak, a mai *Alsóváros* semmi-lyen sem különbözik egy alföldi falu képétől; a munkáslakta területek, *Móraváros* és *Rókus* sem részesültek a rekonstrukció áldásából.

A nagy árvízet követő újjászülés után látványos városfejlődésről már csak napjainkban beszélhetünk. A századfordulóra lényegében kialakult Szeged mai városképe. Némi fellendülés ugyan még az első világháború után bekövetkezett, de ezt is csakhamar megakasztotta a nagy gazdasági világválság Magyarországon is végigsöpörő hulláma.

Az egykori *Palánkban* a 20-as évek végén új, nagyobb szabású

épületegyüttes jött létre, miáltal akárcsak a *budai Tabánban*, viszszavonhatatlanul *tönkretették a régi, kedves városrész provinciális, biedermeier hangulatát*. Középpontba a *Fogadalmi templom* került, melyet *Schulek Frigyes* pályázati tervének felhasználásával *Foerk Ernő* tervezett (alapkövét 1914-ben rakták le), a templomot körülvéve U alakú árkádok épületszomszéd *Rerrich Béla* alkotása. Ekkor épültek a Tisza-parti *klinikák* sivar, semmitmondó épületei, a *Hősök-kapuja* (*Pogány Mór* műve) s még néhány *bérlőház*. Ezek az építkezések bár megfeleltek a *Lechneri koncepciónak*, továbblépést nem jelentettek. (Egyedüli kivétel *Molnár Farkas Berzsenyi utcai „üvegháza”*, melyet a modern magyar építészettörténet is nagyra becsül).

Ezeket az éveket bátran nevezhetjük *Klebensberg-korszaknak*, az említett építkezések jó része *Horthy* eme „*nagylátókörü*”, *kulturpolitikusának* szellemében és segítségével jött létre. *Klebensberg* adta ugyanis Szegednek azt a feladatot, hogy bizonyítsa a szomszédos országoknak a „*magyar kultúrfölényt*”.

Nem éppen a *kultúrfölény* jegeben jöttek létre és fejlődtek ki ebben az időszakban Szeged *telepei*. Noha a körtöltésen belül még nagy területeket lehetett volna parcellázni, a tókei tulajdonviszonyok a *kispénzü emberek* — munkásokat, napszámosokat, alizsákosokat, kisiparosokat, nyugdíjas vasutasokat, rokkantakat — a körtöltésen kívüli, ármentesíthetetlen, közmű nélküli, vízjárta, mélyfekvésű területekre parancsolták.

A mai *Béketelep* még a század elején kezdett kiépülni. 1925-ben az akkori főispánról, *Aigner Károlyról* nevezték el. (1950 óta *Béketelep*). Az első világháború után keletkezett a mai *Petőfitelep*: még meg sem volt, amikor 1922-ben a polgármester, *Somogyi Szilveszter* nevét kapta.) 1924-re épült ki, de később is fejlődött, sőt *Új-Petőfitelep* is keletkezett. A huszas években jött létre a többi telep is.

Jó ötletekben, elképzelésekben, szép tervekben pedig még ebben a korszakban sem volt hiány. Koncepciózus tervek is születtek. A *Lechner-féle szerkezeti rendszert* vették alapul és fejlesztették tovább a 30-as évek szegedi urbanistái: *Berzenczey Domonkos*, *dr. Pálffy-Budinszky Endre* és *Hergár Viktor*. „*Szeged törvényhatósági joggal felruházott szabad királyi város városfejlesztési terve*” (Szeged, 1942) pedig részben már mai problémákra is keresett megoldásokat. Elképzeléseik azonban csak a város és az ország felszabadulása után kerülhettek ismét napirendre, s válhattak megvalósítható tervekkel.

A *Víz* után tevődött át a városközpont a *Széchenyi tér* környékére

Az 1880. évi XVII. törvénycikk elrendelte a tiszai rakpart... építését